

Arts escèniques i terminologia

Per un lèxic de les arts escèniques

GUILLEM-JORDI GRAELLS
Dramaturg

Si en una hipotètica reedició volguéssim que el català figurés en el multilingüe *Theatre words*, un vocabulari en nou llengües,¹ auspiciat per la Nordic Theatre Union (NTU) i l'Organisation Internationale des Scénographes Techniciens et Architectes de Théâtre (OISTAT), ens trobaríem amb un greu problema: la inexistència —fins allà on jo sé— de cap equivalent, és a dir un recull lèxic sistemàtic de la terminologia utilitzada a les arts escèniques que hi fes costat.

A banda el divulgatiu *Paraules de teatre*,² de Maria Espluga, filla del dissenyador gràfic teatral Cesc Espluga, destinat al públic infantil i que conté un glossari, a més dels textos que expliquen —amb l'ajut de les il·lustracions— el context d'utilització dels termes, només conec altres glossaris, sempre restringits i/o especialitzats, en altres publicacions, a banda la dispersió d'aquesta terminologia en les obres lèxiques generals. Però les llacunes, les mancances en l'adaptació del lèxic escènic i, sobretot, la seva sistematització són prou evidents i lamentables.

Permeteu una petita anècdota que il·lustra les situacions grotesques que se'n poden derivar. Fa una trentena d'anys una correctora em va substituir, en una traducció, la paraula *pirueta* —aleshores no inclosa en el diccionari normatiu de l'IEC— per *cabriola*, que sí que hi era. Vam tenir una llarga discussió per fer-li entendre que, en el món de la dansa, la *pirueta* i la *cabriola* són dues coses totalment distintes, i que ambdós eren termes adaptats del francès, o sigui la llengua que havia

establert la terminologia de la dansa clàssica o acadèmica, fins al punt que és utilitzada mundialment, més o menys adaptada a les llengües respectives o directament en l'original. Va caldre recórrer a una autoritat superior perquè, a contracor i remugant, la correctora admetés la *pirueta*, un terme que actualment ja figura en el DIEC, tot i que només en l'accepció referida a la dansa i no en el sentit figurat, que s'utilitza moltíssim més per part dels parlants.

Tornant a les llacunes bibliogràfiques, el català no disposa ni d'un simple *Abecedario del teatro*, com el que Rafael Portillo i Jesús Casado van publicar en castellà,³ mesos després d'haver sorprès amb un complet *Diccionario inglés-español, español-inglés de terminología teatral*,⁴ que ha estat insubstituïble fins a l'encara més exhaustiu de José Luis Ferrera Esteban, *Dictionary of the Performing Arts / Diccionario de las Artes Escénicas*⁵ que té la limitació d'haver-lo editat l'autor, amb les restriccions de distribució corresponents. No compto el celebèrrim *Diccionario del teatro*,⁶ de Patrice Pavis, traduït a moltíssimes llengües, pel seu caràcter restrictiu i perquè és més un assaig que no pròpiament un recull lèxic. Però el castellà encara no disposa —ni, per descomptat, el català— d'un instrument exhaustiu com el de Frank Ledlie Moore i Mary Varchaver, *Dictionary of the Performing Arts*,⁷ de més de mig miler de pàgines. I no continuo, ni tampoc entro en els recursos en xarxa, perquè del que es tractaria és de disposar d'una eina que sistematitzi de manera exhaustiva la terminologia pròpia de les arts escèniques.

En aquest sentit, el PRAEC⁸ (Projecte de Recerca de les Arts Escèniques Catalanes), liderat per l'Institut del Teatre i en el qual participen catorze universitats del domini lingüístic, a través de la Xarxa Vives, i l'Institut d'Estudis Catalans, hauria de comportar la fixació definitiva d'aquest lèxic, incorporant els termes en l'EAEC, l'Enciclopèdia de les Arts Escèniques Catalanes, de la qual està previst posar a l'accés públic en xarxa un primer nucli d'articles l'any vinent.

Per a això, caldria un esforç conjunt de les esmentades universitats, a través dels seus departaments de llengua, atès que actualment els membres del PRAEC

són investigadors i docents en teatre i arts escèniques, en departaments de literatura, art, història, humanitats, etc., segons cada cas. Amb el suport del TERMCAT, de la Secció Filològica de l'IEC i de totes aquelles instàncies que calgui per garantir-ne la correcció i solidesa, proposant adaptacions o neologismes però respectant els termes que utilitzen —en alguns casos des de fa segles— els professionals del món escènic. No en trauríem res de voler catalanitzar una terminologia gairebé sempre arribada a través del castellà, perquè resultarà difícil, o bé obra del pas de les generacions; que es marginin els *foso*, *fòro* o *fòrillo* —per no moure'm de la terminologia de l'escenari— quan ara no en tenim cap equivalent, ni tan sols *estrafolari*, en el DIEC; o encara pitjor: *proposa fòrum*, de ressonàncies molt clàssiques però difícil d'assumir, i en el mot *fossa* no hi ha cap referència a la d'orquestra.

No pretenc avançar-me a cap directriu o solució, només advertir que hi ha una terminologia viva, gairebé sempre procedent del francès o l'italià, que ens ha arribat adaptada a través del castellà i que només en alguns casos hem readaptat al català: per exemple, una hipotètica *bambolina* italiana —ara no utilitzen aquest terme, sinó *cieletto* o *mantovana*—, va donar lloc a la *bambalina* castellana i d'aquesta readaptada, o potser directament de l'italià, la *bambolina* catalana. I aquesta fixació, gairebé sempre a partir del castellà, és difícil de substituir. Per no parlar del problema més ampli que suposa la irrupció imparable de terminologia anglosaxona derivada de les noves tecnologies, i de les no tan noves.

En català em temo que no hem generat cap terminologia pròpia que hagi traspassat a altres llengües. Potser només, i per acabar, l'anecdòtica *cúpula Fortuny*, anomenada així en honor del seu creador, l'escenògraf Marià Fortuny i de Madrazo, fill del famós pintor, que tingué una notable difusió a principis del segle xx. Ja que no podem oferir res, o molt poc, en aquest sentit al món, almenys aclarim-nos entre nosaltres amb una terminologia correcta, exhaustiva i tan natural com sigui possible. ✿

Notes

1. Editat per Entré, Jönköping (Suècia), 1989. Les llengües són: anglès, francès, espanyol, italià, alemany, suec, hongarès, txec i rus.
2. Barcanova, Barcelona, 2012.
3. Centro de Documentación Teatral, Madrid, 1988.
4. Editorial Fundamentos, Madrid, 1986.
5. Edició de l'autor, Guadalajara, 2012.
6. Traducció espanyola a Ediciones Paidós, 1980, amb nombroses reedicions.
7. Contemporary Books, Chicago, 1999.
8. Vegeu l'article «El Projecte de Recerca de les Arts Escèniques Catalanes (PRAEC)» de Carles Batlle, en aquest mateix número de TERMINÀLIA, p. 42-44.